

Interesse for danske Læsere og næppe vil undlade at præge den kommende Forskning paa ældre dansk Middelalderhistories Omraade.

Svend Aakjær.

Som 7. Hefte af »Studien der Luther Akademie, herausgegeben von Carl Stange« har Professor, Dr. J. Oskar Andersen udgivet en interessant Afhandling: *Der Reformkatholicismus und die dänische Reformation* (Gütersloh 1934). Ved Reformkatholicismen forstaar Forf. alle de forskellige Anskuelser og Rørelser indenfor Katolicismen, der har været medvirkende til at hidføre den gamle katolske Kirkes Undergang i Danmark. Hertil hører de senmiddelalderlige Fromhedsretninger, der paa Grundlag af et ivrigere Bibelstudium tilsigtede en større Inderliggørelse af det religiøse Liv og en Forbedring af de moralske Tilstande i Kirken (en karakteristisk Repræsentant herfor er Paulus Heliae) og saaledes i flere Henseender indirekte forberedte Jordbunden for den lutherske Kristendomsopfattelse. Ikke mindre stærkt virkede dog den hele kirkepolitiske Udvikling allerede under de første Konger af det Oldenborgske Hus, men især under Christiern II og Frederik I, en Udvikling, der paa forskellig Vis begunstigede Nationalkirketanken og tilsidst medførte, at al Forbindelse med Rom blev afbrudt, hvorved den hjemlige katolske Kirke sank sammen i indre Opløsning. Navnlig belyser Forf. indgaaende Frederik I's ejendommelige Tolerancestandpunkt mellem de stridende Partier. For danske Læsere, som kender Prof. Andersens forskellige, i de senere Aar offentliggjorte Enkeltundersøgelser over alle disse Emner, byder den foreliggende Afhandling ikke meget nyt, men det er værdifuldt at have en samlet Oversigt over væsentlige Sider af den danske Reformationshistorie.

Bjørn Kornerup.

Dr. Neiiendam gav i sin Tid i Disputatsen om Bastholm et Billede af Oplysningstiden i den danske Kirke, samlet om en af denne Tids mest repræsentative Skikkelser. Noget lignende har senere Dr. Kornerup givet os for Ortodoksiens Vedkommende. Tiden imellem Ortodoksi og Oplysning tilhører Pietismen, og denne er det, Dr. Neiiendam i sit nye Arbejde har søgt at belyse med særligt Henblik paa Erik Pontoppidan, »den bedste skikkelse, hvorom en saadan fremstilling kan grupperes« (Michael Neiiendam: *Erik Pontoppidan, Studier og Bidrag til Pietismens Historie I—II*, (1930—33)). Faa Skikkelser er i Virkeligheden saa velegnet til at belyse, hvorledes Udviklingen skrider frem fra Ortodoksi til Pie-

tisme, men navnlig hvorledes denne sidste føres over i Oplysningsfilosofiens teologiske Indstilling.

Efter en Skildring af den europæiske Pietisme som Baggrund og en Redegørelse for Kilder og hittidig Litteratur om Emnet følger vi i I Bind Pontoppidans Liv fra Barndommen og Ungdomsaarenes Studietid (man forbavses ved at se, hvor ringe betydning denne har) over Udenlandsrejser til Holland og England (der giver Forf. Anledning til en grundig Redegørelse for den kirkelige og teologiske Situation i disse Lande), over Virksomheden som Huslærer frem til Præstegerningen paa Als og (1734–35) i Hillerød. Man faar her et levende Billede af Modsætningen mellem de gammeldags ortodokse og den »moderne« Pietisme. Med P.s Kaldelse til Hofprædikant i København (1735) begynder II Bind. Det er nu Kristian VI's Tid, hvor Pietismen er toneangivende — P. faar Embedet, fordi han er Pietist — og dette Tidspunkt vælges derfor naturligt nok til at give en Skitse af den danske Pietisme og dens Egenart. Videre skildres P. som Hofprædikant (1735–47), som Biskop i Trondhjem (—1754) og som Universitetets Kansler (til hans Død 1764). Fremstillingen skrider kronologisk og ukunstlet frem, men med talrige orienterende Digressioner (der sammen med det store og fortrinlige Noteapparat viser, hvilket uhyre Arbejde, der ligger bag Fremstillingen; særlig kan der maaske være Grund til at fremhæve en hel lille Afhandling for sig om Konfirmationen p. 69 ff). Forf. deler sin Interesse ligeligt mellem P.s offentlige Virksomhed i Kirke, Skole og Universitet og hans litterære og videnskabelige Produktion. Kort og klart gengives det væsentlige af hvert enkelt Skrift, hvortil føjes en omhyggelig litterær Karakteristik. Om P.s Privatliv hører man derimod forbavsende lidt. Værket er skrevet i et letflydende og behageligt — dog ikke altid lige sikkert — Sprog.

Man kan vel ikke sige, at Dr. N. paa væsentlige Punkter omstøder det gængse Billede af Pontoppidan, men det er — saa vidt jeg kan skønne — heller ikke paa dette Omraade at Værkets Styrke ligger; det fremgaar allerede af Titlen, at et Hovedformaal har været gennem Pontoppidan at belyse den pietistiske Samtid, og dette forekommer mig at være lykkedes særdeles vel. Ganske vist er det væsentlig den teologisk-kirkelige Pietisme, det drejer sig om, ikke Pietismen som den folkeopdragende Bevægelse, der naar helt til de nederste Samfundslag. Men dette Forhold følger jo nødvendigt af Pontoppidans hele personlige Indstilling. Hertil kommer imidlertid Værkets — efter min Mening — vigtigste Fortjeneste: Fremstillingen af Pontoppidans senere Udvikling. Skønt til det sidste Pietist drages P. med Aarene mere og mere over imod Oplysningstidens Indstilling (Indflydelse fra den wolfske

Filosofi) og bliver saaledes en fortrinlig Illustration af Tidens almene kirkelige Udvikling. Paa dette Omraade kommer Forf.s indgaaende Kendskab til 18. Aarh.s sidste Halvdel i højeste Grad Fremstillingen og dermed Læseren til gode. Svagere er Indledningen til I Bind, der skulde tegne den europæiske Baggrund; den er, forekommer det mig, for meget blevet en leksikografisk Opregning af pietistiske Forfattere og deres Værker, hvoraf de fleste ikke ses at have haft større Betydning for P. En generel og mere principiel Udredning af Pietismens væsentlige Karakteristika, og saa noget færre Navne, vilde her have givet større Udbytte for Læseren.

Dr. Neiiendams Værk udfylder et Hul i vor kirkehistoriske Litteratur og vil — foruden at det kan læses af enhver interesseret — være en uvurderlig Hjælp for den, der arbejder med dansk Pietisme: man føler sig tryk under hans Vejledning og faar god og omfattende Besked.

Hal Koch.

Man har i Aarene efter Verdenskrigen hos franske Revolutionshistorikere kunnet spore en stadig stigende Interesse for de Problemer, der knytter sig til Emigrantspørgsmaalet, og ikke faa Bind har allerede set Dagens Lys. (Se Hist. Tidsskr. 10. R. II 307 ff.) Til dette Arbejde har nu ogsaa en dansk Historiker, Dr. Louis Bobé, ydet Bidrag med sin Udgave af *Mémoires de Charles Claude Flahaut Comte de la Billarderie d'Angiviller*. (Kbh. 1933.)

Louis Bobé har Æren af at have løftet Sløret for denne højst interessante Skikkelses Skæbne. D'Angiviller indtog en fremtrædende Plads ved Ludvig XVI's Hof, var »directeur général des bâtimens» og havde som saadan ikke alene Tilsynet med alle de franske Kongeslotte og deres Kunstschatte, men stod ogsaa i Spidsen for Værkstederne i Sèvres og for l'academie de France i Rom. Det var ham, der tog Initiativet til Skabelsen af det verdensberømte Louvregalleri, og for Statens Penge indkøbte han i Holland og i Tyskland mange skønne Lærreder. Som Kunstmæcen betød han meget for unge Talenter, og den store Maler David havde ham meget at takke for. Men Revolutionen havde ikke Brug for denne Mand, hans Kunstindkøb blev Genstand for voldsom Kritik i Nationalforsamlingen, og han fandt det raadeligst at forlade Landet. En kort Periode var han atter tilbage i Paris, men snart gik Rejsen for stedse til det Fremmede, og sine sidste Aar tilbragte han i Kiel og i Altona. Han traf her sammen med Fritz Reventlow og Brødrene Stolberg, af hvilke navnlig Christian kom til at staa ham nær. I Kiel gjorde han ligeledes Bekendtskab med